

Методика формування дискусійної компетенції на літературні

теми: типологія вправ

Михайло Янісів

Кафедра прикладної лінгвістики, Національний університет «Львівська політехніка», вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, УКРАЇНА, E-mail: m.yanisiv@gmail.com

The article deals with the problems of formation of discussion competence of foreign language students. The pre-conditions enabling a discussion aimed at enhancing language skills have been defined. The main types of exercises to develop discussion competence have been outlined. The peculiarities of the functioning of understanding and speaking mechanisms realized in various speech activities have been analyzed. Various types of exercises to be used at foreign language lessons are proposed according to different problematic cognitive situations.

Ключові слова: дискусійна компетенція, мисленнєвий процес, типологія вправ, проблемно-пізнавальний комунікативний підхід.

Вступ

У дослідженнях, присвячених методиці навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі освіти, доводиться, що відсутність поглиблення мовленнєво-мисленнєвого змісту іншомовної комунікації у віці, коли пізнавальна діяльність є провідною, негативно позначається на якості мовленнєвого продукту, і, навпаки, поглиблення інформаційного змісту висловлювання призводить до збагачення і ускладнення його граматичної структури, уживання обсягу абстрактно-термінологічної лексики [2].

Незважаючи на досконале володіння мовним матеріалом у мікроситуаціях, що потребують однофразового висловлювання, навіть найкращі студенти роблять помилки, при переході до ускладненого мовлення, тобто коли їх увага повністю відволікається від форми на зміст, при чому відбувається одночасне вирішення цілої низки мовленнєво-мисленнєвих задач. Таким чином, мовленнєва діяльність виходить на рівень розв'язання не тільки комунікативної, але й власне мисленнєвої, тобто проблемно-пошукової задачі, для вирішення якої необхідно здійснити ряд логічних операцій, спрямованих на розв'язання окремих складових мікрозадач цілісної проблеми літературного характеру (ЛХ).

Як відзначає О. О. Леонт'єв, у навчальному процесі мова йде перш за все про навчально-пізнавальну діяльність, котра містить предметну діяльність та діяльність, спрямовану на розвиток взаємовідносин з людьми [5].

Мовленнєва діяльність як одна із форм активного ставлення до культурологічного життя людей не мислиться без максимального усвідомлення мовця у процесі його діяльності. Отже, недостатність поглиблення мовленнєво-мисленнєвого змісту іншомовної комунікації, з одного боку, і умов, необхідних для максимального підключення сфер свідомості у процесі вираження ставлення мовця до

діяльності, з другого боку, обумовлює необхідність поєднання двох відокремлених один від одного підходів до навчання іноземної мови: пізнавального, орієнтованого на стимулювання інтелектуальної активності тих хто навчається, і комунікативного, орієнтованого на формування мовленнєвих автоматизмів [2; 3; 8; 9].

I. Комплекс вправ

Метою даної статті є визначення особливостей проблемно-пізнавального комунікативного підходу до формування компетенції самостійного ведення дискусій на літературні теми.

Таким чином, для формування дискусійної компетенції самостійного ведення дискусії ЛХ в умовах мовленнєво-мисленнєвої діяльності при висловлюванні власних думок у зв'язному мовленні, необхідні вправи, які містили би комунікативні та пізнавальні задачі. Розглядаючи комунікативну і пізнавальну задачі як поняття одного рівня, можна припустити, що у їх складній взаємодії визначено як комунікативні, так і пізнавальні потреби суб'єкта. Однак, слід зауважити, що перевага однієї із названих задач залежить від її домінуючого значення, тобто переваги пізнавального мотиву над комунікативним у пізнавальних (проблемно-пошукових) задачах, і, навпаки, переваги комунікативного мотиву над пізнавальним у комунікативній (логіко-композиційній) задачах, коли домінує орієнтація на взаємовідносини зі співбесідником. Мовленнєве висловлювання як результат реалізації потреб під час дискусії у даному випадку розглядається як форма розумової активності, яку можна ототожнювати з процесом розв'язання проблемно-пошукової комунікативної задачі.

«Мислення як діяльність, – зауважує С. І. Пассов, – спрямована на пізнання і усвідомлення навколишнього світу, на розв'язання певної життєвої задачі (проблеми), виконує дві функції – пізнавальну та комунікативну. Мислення як процес пізнання вимагає довершеного володіння засобом пізнання – мовою. При навчанні іноземної мови, мислення реалізує свою комунікативну функцію [8: 12].

На старшому етапі навчання студенти відчувають потребу в розв'язанні проблемно-пізнавальних задач морально-етичного, естетичного, соціокультурного та фахового характеру, так як оволодіння іноземною мовленнєвою діяльністю не мислиться без вирішення проблемно-пошукових комунікативних завдань.

Отже, навчання іноземної мови являє собою переважно використання у навчальному процесі дослідницького рефлексу саморозвитку за рахунок

такого методу навчання, як пошук, що характеризується способом організації пошукової, творчої діяльності з метою вирішення нових для них проблем [7: 73].

Однак, деякі методисти вважають, що при розв'язанні розумових задач, що містять більше ніж одну трудність, керування як свідомою, так і мовленнєвою стороною висловлювання майже неможливе. Так, Б. А. Лапідус, відносить вправи на рівні мікротексту до групи вправ для регулювання активізації мовного матеріалу, а вправи вищого рівня типу зв'язне мовлення плюс розумова задача до групи вправ для некерованої (нерегульованої) активізації мовного матеріалу в умовах складної розумової та мовленнєвої діяльності. При цьому автор відзначає, що можливість забезпечення оперування мовних одиниць у цих вправах вищого рівня залежить як від характеру останніх, так і від характеру опрацьованого матеріалу [3: 17].

Це дає можливість зробити висновок, що висловлювання студентів на рівні нерегульованої активізації мовного матеріалу в умовах розв'язання складних розумових задач будуть мати недоліки мовного та змістового характеру, якщо попередньо не виконувались вправи на керувану активізацію мовного матеріалу в умовах розв'язання складних мовленнєво-мисленнєвих задач. Тому виникає необхідність створення таких вправ.

Необхідно зазначити, що моделювання умов реальної проблемно-пошукової комунікативної діяльності при навчанні діалогу-дискусії на теми ЛХ можливе при умові, якщо студентам буде запропоновано проблемно-пошукові та логіко-композиційні комунікативні задачі, а також змістові та мовні засоби їх вираження іноземною мовою.

Розв'язання таких задач для послідовного вирішення мікропроблем (аспектів проблеми), а відтак і цілісної ключової проблеми, сприяє формуванню комунікативної компетенції самостійного ведення діалогу-дискусії ЛХ.

Беручи до уваги той факт, що предметно-операційний зміст діалогу-дискусії ЛХ та його мовне оформлення залежить як від проблемної ситуації (проблеми), так і від концептуальної та фактичної інформації щодо об'єктів проблеми. Є можливість запрограмувати дискусію за кожною окремою проблемою і організувати подачу змістового й мовного матеріалу залежно від потреб мовленнєво-мисленнєвого процесу дискусії. Евристичний характер проблемної ситуації, з одного боку, та організація іншомовного навчального матеріалу, що спрямована на подолання мовно-змістових труднощів, з іншого, дозволяють формувати дискусійну компетенцію, а саме уміння та навички проблемно-пошукової комунікативної діяльності іноземною мовою.

Визначення предметно-логічного змісту кожного етапу мовленнєво-мисленнєвого процесу самостійного ведення дискусії ЛХ та його мовного оформлення дозволяє визначити уміння, які необхідні

студентам в процесі оволодіння цим видом пізнавально-комунікативної діяльності іноземною мовою.

Це обумовило необхідність розробки вправ, спрямованих на розвиток даних умінь, а саме:

1) – вправи для розвитку уміння виявляти проблему та мікропроблему (протиріччя у відношенні її об'єктів), що входять до складу цілісної проблеми, шляхом порівняння і співставлення фактуальної та концептуальної інформації;

2) – вправи для розвитку уміння визначати тезу (контртезу) шляхом їх порівняння та співставлення;

3) – вправи для розвитку уміння аргументувати (відбирати фактуальну і концептуальну інформацію) за допомогою порівняння, співставлення, протиставлення, конкретизації та узагальнення;

4) – вправи для розвитку уміння розв'язувати та пояснювати іноземною мовою мікропроблеми (аспекти) за допомогою логічних операцій (порівняння, співставлення, протиставлення, конкретизації, узагальнення) з відібраної фактуальної та концептуальної інформації та іншомовних засобів їх оформлення ;

5) – вправи для розвитку уміння виокремлювати принципи й сутнісні характеристики пошукової проблеми з метою їх розв'язання;

6) – вправи для розвитку уміння будувати мікродискусію на рівні понадфразової єдності (ПФЄ) за логіко-композиційною схемою;

7) – вправи для розвитку уміння оформляти мікропроблему (аспект проблеми) у логіко-сміслову структуру мікродискусії за допомогою іншомовних засобів надфразової зв'язності;

8) – вправи для розвитку уміння висловлювати своє емоційно-модальне ставлення до а) тези, б) аргументам, в) висновків;

9) – вправи для розвитку уміння оформляти результати розв'язання аспектів проблеми на рівні цілого тексту;

10) – вправи для розвитку уміння вдосконалювати логіко-композиційну структуру діалогу-дискусії ЛХ відповідно до проблемно-пошукової комунікативної задачі.

Наведені вище 1-5 вправи – вправи проблемно-пошукового характеру, що виконуються на стадії формулювання міркувань щодо проблеми, а 6-10 – вправи логіко-композиційного характеру, що виконуються на стадії оформлення аргументацій на рівні фрази, ПФЄ і цілого тексту.

Послідовний розвиток умінь та навичок діалогу-дискусії ЛХ з пошукової проблеми у вищезгаданих видах вправ можливий у рамках широко визнаної в методиці викладання іноземних мов типологічної дихотомії «умовно-комунікативні» або «умовно-мовленнєві» вправи [8].

Слід відзначити, що умовно-мовленнєві або мовленнєво-підготовчі вправи за характером наближені до мовленнєвих через мовну спрямованість, але вони мають свої особливості. Ці вправи спрямовані на оволодіння певним мовним

матеріалом у мікроситуаціях, що вимагають висловлення думок на рівні фрази і ПФС.

Відомо, що студенти не можуть уникнути помилок, коли їх увага відволікається з форми на зміст. Це пояснюється тим, що умови мовленнєво-мисленнєвої діяльності при висловленні власних думок у зв'язному мовленні набагато складніші, ніж умови мовленнєво-підготовчих (умовно-мовленнєвих) вправ, незважаючи на те, що мовні явища відпрацьовуються в них з метою розв'язання певної мовленнєвої задачі.

Наявність одної мовленнєвої задачі не створює ще того рівня складності, яка існує в реальній комунікації, до якої й належить дискусія ЛХ: мовець виходить на рівень вирішення не тільки мовленнєвої, але значною мірою й мисленнєвої, тобто проблемно-пошукової задачі для розв'язання котрої необхідно здійснити низку логічних операцій, спрямованих на вирішення мікрозадач, що є її компонентами, і забезпечити їх мовленнєве оформлення.

У даному випадку мовець виходить на новий структурний рівень – рівень цілого тексту, який, у свою чергу, складається із певної кількості фраз та ПФС. Отже, досягнення даного рівня залежить від розв'язання задач, що формують відповідні уміння та навички.

При певній типології вправ, яка необхідна для формування умінь та навичок самостійного ведення дискусії, слід розглянути деякі її особливості, а саме моделювання умов складної мовленнєво-мисленнєвої діяльності іноземною мовою.

Розмежування між мовними та мовленнєвими вправами визначалася ще основоположником цієї системи І. В. Рахмановим [9]. Спрямованість на зміст висловлювання чи її відсутність у різноманітних варіантах висувалася П. Б. Гурвичем, А. П. Бабенко та ін. [1; 2]. А. П. Бабенко виділила у якості критерію мовленнєвих вправ ступінь спрямованості на зміст висловлення аналітико-синтетичного характеру [1: 7]. Лапідус розрізняє проблемно-загострені і неproblemні мовленнєво-мисленнєві задачі, тим і обумовлюється трудність їх розв'язання в основі якого лежить критерій «зв'язне мовлення плюс розумові задачі на основі характеру мислительного процесу, що формує зв'язне висловлювання» [3: 17].

Б. А. Лапідус відносить до дійсно мовленнєвих тільки ті вправи, у котрих студент сам формує зміст висловлюваних думок. Це не означає, – зауважує Б. А. Лапідус, – що мету засвоєння мовного матеріалу вже досягнуто під час виконання мовленнєвих та мовленнєво-підготовчих вправ. Мовленнєві вправи також повинні бути спрямовані на засвоєння мовного матеріалу, його вільного комбінування, але в умовах висловлення своїх думок. Мовленнєві вправи для формування умінь самостійно вести діалог-дискусію ЛХ, який є по-суті творчим мовленням, повинні моделювати умови формулювання власних міркувань і оформлення власних висловлювань при розв'язанні складних мовленнєво-розумових задач.

Отже, враховуючи особливості діалогу-дискусії ЛХ як одного із видів творчого мовлення, основу якого складає дослідницький рефлекс [7: 7], а також особливості оволодіння їм студентами старшого ступеня навчання у мовних ВНЗ, ідея дихотомії «Умовно-мовленнєві-мовленнєві вправи», «умовно-комунікативні-комунікативні», «підготовчі – мовленнєві» змінюють у терміни «проблемно-пошукові» та логіко-композиційні підготовчі та творчі вправи.

Проблемно-пошукові підготовчі вправи виконуються у процесі розв'язання та пояснення окремих аспектів головної проблеми, а потім на цій основі й цілісної проблеми. Вони слугують засобом оволодіння проблемно-пошуковим комунікативним умінням самостійно вести дискусію ЛХ (або засобом оволодіння предметно-логічним змістом та іншомовним оформленням кожного етапу розв'язання та пояснення іноземною мовою мікроброблем, що складають цілісну проблему). Ці вправи включають мовно-змістовий матеріал для підготовки до ведення дискусії з визначеної ключової проблеми соціокультурологічного аспекту. У них предметно-мовний зміст кожної операції дискусії повністю повідомляється студентам, і вони повинні його запам'ятати.

Вищим рівнем проблемно-пошукових вправ є уміння самостійно будувати діалог-дискусію ЛХ за ключовою проблемою на рівні ПФС, підготовка до якого здійснюється у підготовчих вправах.

У проблемно-пошукових творчих вправах домінує самостійне розв'язання проблемно-пошукових комунікативних задач. Мовно-змістові опори відсутні цілком. Ці вправи виконуються у процесі розв'язання подальших аспектів проблеми. Вищим рівнем проблемно-пошукової творчої вправи є самостійне рішення проблеми ЛХ, що обговорюється.

Логіко-композиційні підготовчі вправи необхідні для оформлення міркувань з аспекту проблеми і потім цілої проблеми на рівні фрази, ПФС й цілого тексту. Вони виступають засобом оволодіння логіко-композиційними уміннями діалогу-дискусії ЛХ: оволодіння словоформами емоційно-експресивного значення та складними синтаксичними структурами іноземної мови на рівні фрази, ПФС й цілого тексту.

Ці вправи, так само як і проблемно-пошукові підготовчі вправи, виконуються на етапі оформлення результатів рішення та пояснення початкових аспектів проблеми. У них функціонально-змістове призначення мовних засобів (формальні структури) підказуються студентам у вигляді мовно-змістових опор, які вони мають тільки запам'ятати.

Вищим рівнем логіко-композиційних підготовчих вправ є уміння оформляти діалог-дискусію з ключової проблеми ЛХ на рівні ПФС.

Логіко-композиційні творчі вправи виконують функцію самостійного оформлення міркувань на рівні ПФС і цілого тексту. Вищим рівнем логіко-композиційних творчих вправ є самостійне

оформлення діалогу-дискусії на теми літературного характеру із врахуванням предметних особливостей.

Сказане вище дозволяє дійти висновку, що метою проблемно-пошукових та логіко-композиційних комунікативних вправ є підготовка студентів до самостійного ведення діалогу-дискусії ЛХ. Ці вправи можна вважати як спеціально організовану форму спілкування, при умові здійснення студентами акту мовленнєво-мисленнєвої діяльності іноземною мовою з використанням предметно-змістових та логіко-композиційних опор. У даних вправах увага студентів спрямована на зміст висловлювання, а їх дії визначаються пізнавально-комунікативним завданням. Такі вправи дають їм можливість самостійно вибирати спосіб оформлення діалогу-дискусії відповідно до комунікативного наміру, а також свободу вибору мовних засобів.

Висновок

Головна мета проблемно-пошукових та логіко-композиційних комунікативних творчих вправ – навчити студентів самостійно вести діалог-дискусію ЛХ текстового рівня на основі використання індуктивних та дедуктивних схем. Ці вправи є продуктивними мовленнєвими вправами. Предметно-мовленнєві та логіко-композиційні опори в них відсутні. Дані вправи включають комунікативне завдання, що повинно мотивувати висловлювання студента і залучати його до мовленнєвої діяльності. При цьому вони удосконалюють проблемно-пошукові та логіко-композиційні уміння, котрі сформувалися під час розв'язку відповідних підготовчих вправ.

Таким чином, визначення загальних характеристик типології вправ дозволяє розробити комплекс вправ

для формування дискусійної комунікативної компетенції.

Література

1. Бабенко А.П. Организация работы над некоторыми видами экспрессивной речи на старших курсах языкового факультета: Автореф. дис. канд. пед. наук. – М.: 1968. 15 с.
2. Гурвич П.Б. Основы обучения устной речи на языковых факультетах. – Владимир: Изд-во Владимир. пед. ин-та, 1974. – 176 с.
3. Лapidус Б.А. Типология упражнений: дискуссия продолжается//Иностр. языки в школе. - 1979.- № 14.- С. 35 – 47.
4. Левченко О. П. Науковий стиль: культура мовлення. – Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 204 с.
5. Леонтьев А.А. Мыслительные процессы в усвоении иностранных языков//Иностр. языки в школе. - 1975.- № 5.- С. 72– 76.
6. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. Вид 2-е випр. і перероб. – Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 202. – 328 с.
7. Миньяр-Белоручев Р.К. Методика обучения французскому языку. – М.: Просвещение, 1990. – 204 с.
8. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1985.– 207с.
9. Рахманов И. В. Обучение устной речи на иностранном языке. – М.: Высшая школа. 1980. – 120 с.